

Розділ 11. Національно-визвольна революція в Україні

11.1. Проголошення Української Народної Республіки

11.2. Війна радянської Росії проти УНР

11.1. Проголошення Української Народної Республіки

У Росії на початку 1917 р. дедалі сильніше розгорталася боротьба з прогнилим самодержавним ладом. Соціальна напруженість у суспільстві, стомленому від нескінченної війни, наростала дуже швидко.

Революція почалася в Петербурзі з масових мітингів і зборів робітників 8 березня (23 лютого) 1917 р. на честь Міжнародного жіночого дня. Потім до робітників приєдналися десятки тисяч солдатів петро-градського гарнізону. Масові мітинги і збори перетворилися на загальний політичний страйк, який переріс у збройне повстання. Повстанці створили Раду робітничих і солдатських депутатів. До неї ввійшли здебільшого представники есерів і меншовики, делеговані підприємствами і військовими частинами. У Державній думі 12 березня утворився перехідний орган влади - Тимчасовий комітет. У день зречення від престолу Миколи II 15 березня 1917 р. Тимчасовий комітет за згодою Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів утворив виконавчий орган влади - Тимчасовий уряд. Очолив його князь Г. Львов. Більшість міністрів у ньому були представниками буржуазних партій. Єдиним соціалістом виявився міністр юстиції О. Керенський (трудолик, згодом есер). Таким чином, поряд з Петроградською радою виник Тимчасовий уряд - орган влади буржуазії і поміщиків. Утворилась історична своєрідність буржуазно-демократичної революції в Росії - двовладдя.

Тимчасовий уряд мав право на владу до скликання Установчих зборів, що планувалися на початок 1918 р. Вони мали затвердити форму державного ладу і прийняти Конституцію. Депутати Установчих зборів повинні були обиратися демократично на основі загальних, прямих і рівних виборів при таємному голосуванні.

Звістка про революцію в Росії і проголошення Тимчасового уряду долетіла й до України. Національна революція в Україні розпочалась одразу після повалення самодержавства. Основними рушійними силами Української революції були нечисленна національна інтелігенція і багатомільйонне селянство, частково вдягнене в солдатські шинелі.

Почався період формування органів влади. Різні політичні сили по-різному ставилася до цього. Представники російських буржуазних партій в Україні почали формувати органи на підтримку Тимчасового уряду в Росії. Паралельно формувалися Ради робітничих і солдатських депутатів у Києві, Харкові, Катеринославі, Одесі, Миколаєві та Херсоні. Протягом березня 1917 р. їх виникло понад 170. Більшість у них становили представники

соціалістичних партій - російські соціал-демократи, меншовики й есери. Члени цих партій зробили багато для повалення самодержавства й перетворення Росії на демократичну країну.

Кадети, октябристи, меншовики й есери підтримували Тимчасовий уряд. Вони вважали, що країну після перемоги буржуазно-демократичної Лютневої революції чекає порівняно довгий шлях капіталістичного розвитку.

Категорично проти Тимчасового уряду були більшовики, які орієнтувалися на "світову соціалістичну революцію". Вони розпалили вогнище братовбивчої громадянської війни, від якої найбільше постраждала Україна.

Після перемоги Лютневої революції в Україні виник ще один центр, який представляв інтереси українського народу, - Українська Центральна Рада. Її було створено 20 (7) березня 1917 р. у Києві з ініціативи українських політичних партій, наукових, освітніх, кооперативних, студентських та інших організацій. До Української Центральної Ради ввійшли керівники Товариства українських поступовців (ТУП), представники українських соціал-демократів, культурно-освітніх, кооперативних, студентських та інших організацій, громад і гуртків. Про створення Ради було повідомлено Тимчасовий уряд.

На з'їзді ТУП, що відбувся в березні 1917 р., главою було обрано М. Грушевського, хоча він не мав наміру в післяреволюційній ситуації залишатися членом товариства. Делегати з'їзду заявили про підтримку Тимчасового уряду, зобов'язалися домагатись автономії України, щоб всеросійські Установчі збори тільки затвердили її. З'їзд звернувся до народу із закликом сприяти підготовці українського національного конгресу. Було вирішено змінити назву організації на Союз українських автономістів-федералістів. До її керівництва обралося Д. Дорошенко, С. Єфремова та А. Ніковського. Ця партія масовою не стала, оскільки здійснювала політичну діяльність тільки в інтелігентських колах. М. Грушевський закликав добиватись якнайширшої національно-територіальної автономії, яка "більш-менш наближена до державної самостійності". Відповідно майбутню Російську республіку він розглядав як федерацію. Автономія України мала постати на землях, де українське населення становило більшість. Будь-які прояви українського шовінізму М. Грушевський пропонував вважати національним злочином. Гнівню відкидаючи гасло "Україна - для українців", він проголошував від імені всього організованого українського громадянства: "Україна не тільки для українців, а для всіх, хто живе в Україні, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людної, служити їй, а не обирати, не експлуатувати для себе".

У квітні 1917 р. провела конференцію УСДРП, яка була створена в 1905 р. Як цілісна організація вона перестала існувати в 1907 р. За кількістю членів (близько 5 тис. у середині 1917 р.) українські соціал-демократи вдсятеро поступалися місцевим меншовикам. Якщо соціальної базу меншовиків становили пролетарські райони України, то УСДРП мала вплив переважно в містах індустріально слабозрозвиненого Правобережжя. Серед українських соціал-демократів були такі визначні діячі національно-визвольного руху, як В. Винниченко і С. Петлюра.

Водночас завершилось створення Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). Раніше цілісної партії не існувало, хоча гуртки й організації українських есерів діяли з 1905 р.

Як і соціал-демократи, українські есери вимагали національно-територіальної автономії України. Організаторами партії були студенти віком до 25 років. Саме з цією партією

пов'язував свою політичну долю М. Грушевський. За кількістю членів (до 75 тис. осіб) УПСР набагато поступалася спорідненій всеукраїнській партії есерів— найчисленнішій в Україні. Якщо російських есерів підтримували в про-мислових районах, а також у внутрішніх військових гарнізонах та на фронтах, то українські есери мали вплив серед сільського населення.

За вплив на село боролися три політичні сили - більшовики, російські та українські есери. Російські есери досягли певних успіхів тільки на Катеринославщині та Херсонщині. Зрештою селом “оволо-діли” українські есери у співдружності з кооператорами. Під їхнім впливом відбувся з'їзд так званих діячів українського села. Він вирішив скликати Всеукраїнський селянський з'їзд і підтримав гасло національно-територіальної автономії України.

В Українському національному конгресі, який відбувся в Києві у травні 1917 р., взяли участь понад 900 делегатів від політичних партій і громадських організацій - робітничих, селянських, військових та культурних. Серед них були представники Кубані, Галичини, усіх фронтів. На конгресі було прийнято рішення негайно організувати Крайову Раду. Головою Центральної Ради конгрес обрав М. Грушевського, а його заступниками - С. Єфремова і В. Винниченка. Авторитет конгресу зміцнив авторитет Центральної Ради, підтримавши її повноваження. Центральна Рада стала представницьким, законним органом української демократії.

Національне питання було наріжним каменем суперечностей між російськими та українськими демократами. Негативне ставлення загальноросійських демократичних партій до державних прав українського народу було причиною конфліктів між радами, які перебували під контролем меншовиків і есерів, й українськими організаціями. Тимчасовий уряд й Петроградська рада робітничих і солдатських депутатів робили все можливе, щоб перешкодити здійсненню українського “сепаратизму”.

Тільки спираючись на реальну силу, можна було вступити в переговори з Тимчасовим урядом з надією на успіх. Дуже важливою виявилась тут підтримка Центральної Ради з боку скликаного в Києві в травні 1917 р. I Українського військового з'їзду, який вирішив, що Центральна Рада є єдиним компетентним органом, покликаним вирішувати всі питання, що стосуються цілої України та її відносин з Тимчасовим урядом. Делегати з'їзду прийняли ухвалу про формування із солдатів-українців національних полків.

Виконуючи постанови військового з'їзду, Центральна Рада наприкінці травня 1917 р. направила для переговорів з Тимчасовим урядом і Петроградською радою повноважну делегацію на чолі з В. Винниченком. Однак Тимчасовий уряд заявив, що не може визнати Центральну Раду виразницею волі українського народу і уряд не має повноважень розв'язувати питання про автономію України.

У червні 1917 р. у Києві відбувся Всеукраїнський селянський з'їзд, який обрав Раду селянських депутатів і ухвалив, щоб вона ввійшла до Центральної Ради. Це рішення мало принциповий характер, оскільки поклато початок перетворенню Центральної Ради на справді представницький орган. У цьому ж місяці відбувся, також у Києві, II Український військовий з'їзд, який підтвердив постанову першого з'їзду про українізацію армії і затвердив статут найвищої української військової установи - Генерального комітету на чолі з С. Петлюрою. З'їзд обрав Раду військових депутатів і ухвалив, щоб вона ввійшла складовою до Центральної Ради.

Щоб закріпити за собою й надалі керівництво національним рухом, 23 червня 1917 р. Центральна Рада видала I Універсал. У ньому проголошувались автономія України у

складі Федеративної Російської держави, право українського народу бути господарем на своїй землі. А в наступні дні було створено крайовий уряд - Генеральний секретаріат на чолі з В. Винниченком (1880-1951). Це був перший у ХХ ст. український уряд. Незважаючи на те що в українському політичному житті на передній план одразу висунулась есерівська партія, у першому складі уряду Центральної Ради переважали соціал-демо-крати. Однак значення цього фактора послаблювалося відсутністю злагоди всередині УСДРП, що найвиразніше виявилось в суперечках між В. Винниченком і С. Петлюрою.

Занепокоєні станом справ в Україні, у середині липня 1917 р. до Києва прибули міністри Тимчасового уряду І. Церетелі, М. Терещенко й О. Керенський. Під час переговорів було вирішено проблему представництва в Центральній Раді неукраїнського населення - виділено 30 % місць для представників національних меншин. Передбачалося також обрати новий склад Генерального секретаріату, до яко-го мали ввійти представники неукраїнських організацій. Це дало змогу прийняти II Універсал Центральної Ради до українського народу. У виданому 16 липня 1917 р. II Універсалі висловлювалася зго-да чекати рішення Всеросійських Установчих зборів щодо питання автономії України. Тимчасовий уряд погодився визнати владу Генерального секретаріату, яка поширювалася на п'ять губерній України. Центральна Рада погоджувалася співпрацювати з "неукраїнськими групами населення". Відкривалася нова сторінка в житті України. Починалася доба будівництва органів влади на місцях, узаконення їх, добору і розстановки ділових, кваліфікованих кадрів. Однак замість Статуту вищого управління України, який у Петрограді не затвердили, а цей Статут українці вважали на рівні Конституції, було запроваджено інструкцію, в якій права автономії України значно обмежувалися. Генеральний секретаріат було названо органом не Центральної Ради, а Тимчасового уряду. Новий Генеральний секретаріат було доручено формувати Д. Дорошенку. У принципових питаннях він не дійшов згоди з М. Грушевським, і несформований уряд знову очолив В. Винниченко.

Ситуація в Україні з кожним днем погіршувалася. Розхитане вій-ною економічне життя завмирало. Голод примарою ходив Росією і зачепив Чернігівщину. Продовольчих запасів було мало. Петроград вигрібав з України все, що можна, і цим обмежувалася його продо-вольча політика. Податків ніхто не платив. Селянство, змучене війною, революцією, розорялося. Суд, поліція не функціонували. З фронту масово тікали дезертири, посилюючи безладдя у країні.

Восени 1917 р. на арену політичної боротьби в Росії активно ступає найрадикальніша частина російської соціал-демократії - більшовики. Вони виступили з ідеєю про переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну. Спочатку вони мали намір добитися цього мирним способом, а після липневих подій, коли 17 липня в Петрограді півмільйонну демонстрацію робітників, солдатів і матросів було розігнано, десятки демонстрантів убито, сотні поранено, вони пішли шляхом збройної боротьби і встановлення диктатури пролетаріату.

Революційний запал, в якому багато було утопічного і водночас жорстокого, наростав. Визріла загальна революційна криза. Про-цеси, що відбувалися у країні, забезпечили більшовикам підтримку пролетарських мас, особливо в індустріальних центрах. Потужна агітація і пропаганда, закликаючи до експропріації експропріаторів, дали результати. У ніч з 24 на 25 жовтня (за старим стилем) 1917 р. влада в Петрограді перейшла до рук більшовиків, які мали тепер більшість у Радах робітничих і солдатських депутатів.

Тимчасовий уряд було повалено. Із двовладдям у країні було покінчено.

УІІ Всеросійському з'їзді Рад взяли участь 650 депутатів (400 з них були більшовиками) - представників 400 Рад країни. З'їзд проголосив Росію республікою Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів. Було прийнято декрети про землю, мир, сформовано новий російський уряд - Раду народних комісарів (Раднарком) на чолі з В. Ульяновим (Леніним).

В Україні події розвивалися іншим шляхом, ніж у Росії. Події в Петрограді підтримували робітники багатьох міст України, особливо Донецького басейну. В інших містах, і особливо в Києві, народ висловився за підтримку політики партій, які входили до Центральної Ради. Центральна Рада 26 жовтня 1917 р. прийняла відозву "До всіх громадян України", де говорилося, що Центральна Рада висловлюється проти повстання в Петербурзі. Раднарком визнавався урядом центральних районів Росії.

Вживалися заходи до створення збройних сил. Активізувалася підготовка до Українських установчих зборів, які мали утвердити новий суспільно-демократичний устрій України. Центральна Рада набувала поступово значення загальноукраїнського уряду. Роль Києва як політичного центру України посилювалась. Водночас тривала державотворча діяльність Центральної Ради. Центральна Рада 20 (7) листопада 1917 р. ухвалила ІІІ Універсал, де проголошувалося, що віднині Україна стає Українською Народною Республікою (УНР). Її територією визнавалися землі, заселені здебільшого українцями. Право власності на землі поміщицькі, нетрудових господарств, удільні, мо-настирські, кабінетські та церковні скасовувалось. Установлювався 8-годинний робочий день; запроваджувався державний контроль над виробництвом. Висувалися вимоги до союзників і ворогів негайно розпочати мирні переговори. Передбачалося забезпечення свободи слова, друку, віровизнання, зібрань, спілок, страйків, недоторканність особи, життя. Проголошувалися право й можливість застосування мов, усім народностям надавалася національно-персональна автономія. На 27 грудня 1917 р. призначалися вибори до Українських Установчих зборів.

Отже, було викладено конституційні основи держави, хоча вона й залишалася у федеративному зв'язку з Росією. Центральна Рада звернулася до всіх народів Росії з пропозицією створити соціалістичні республіки, які б об'єднувались у федерацію демократичних держав.

Проголошення ІІІ Універсалом УНР стало визначною історичною подією, яка знаменувала відродження української державності у ХХ ст.

Згідно з ІІІ Універсалом УНР залишалася частиною Росії, тобто лідери української революції сприймали колишню імперію як федеративну державу. Подальші події показали, що ця позиція була хибною.

Більшовики, здійснивши жовтневий переворот, не бажали співіснувати з непідконтрольним їм українським національним урядом. Спираючись на Ради і червоногвардійські загони в Україні, вони хотіли усунути Центральну Раду від влади мирним або збройним способом.

11.2. Війна радянської Росії проти УНР

Спочатку основним супротивником Раднаркому в Україні була не Центральна Рада, а підпорядковані Тимчасовому урядові органи. В Україні таким органом, який мав реальну силу, був штаб Київсько-го військового округу (КВО), у розпорядженні якого перебували тиллові гарнізони російської армії. Однак під час жовтневого 1917 р. по-встання в Києві, яке тривало три дні, коли на вулицях міста з'явилися окопи й барикади, почалися бої, переважно на Печерську, у районі заводу "Арсенал", а київські робітники загальним страйком підтримали більшовицьке повстання, виявилась нездатність генералітету керувати революційно настроєною армією. Штаб КВО був змушений вивести з міста війська. Господарями становища залишилися більшовицький революційний комітет і Центральна Рада. Вони перебували між собою у стані озброєного нейтралітету. Щоб подолати національно-визвольний рух в Україні без прямої конфронтації, керівники більшовицької партії вирішили перетворити Центральну Раду на виконавчий комітет рад України. Іншими словами, більшо-вики задумали використати створювані Центральною Радою форми державності, але надати їм радянського характеру. Так у боротьбі з українським національно-визвольним рухом народилась ідея національної радянської державності.

Ідею про перетворення Центральної Ради на Центральний виконавчий комітет (ЦВК) рад України більшовики почали активно поширювати в масах. Ця робота приносила плоди. Ідею підтримало багато виконкомів Рад, особливо в Донбасі.

Вдаючись до політичних методів боротьби за владу в Україні, більшовики не забували й про збройну силу. Вони утворили військово-революційний комітет, який почав готувати нове повстання в Києві. Та Центральна Рада випередила їх. У ніч на 13 грудня 1917 р. українські частини оточили казарми більшовицьких військ, роззброїли їх, посадили в ешелони і відправили до Росії.

Однак Раднарком і Центральна Рада не визнавали стану війни між собою. Підкреслено лояльно поводитись українська адміністрація. У містах України нормально працювали організації та установи, що перебували під більшовицьким контролем. Видавалась більшовицька преса. Проводилися конференції місцевих і обласних комітетів більшовицької партії.

Центральна Рада і її уряд мали велику підтримку серед населення України. Однак уряд проявляв нерішучість у вирішенні основних завдань. Конфіскація земель і передача їх у руки селян здійснювались повільно, залишалася в недоторканності стара банківська система, були збережені старий судовий апарат, старе законодавство, система освіти й навчання.

Не дивно, що з Росії в Україну почали тікати (і знаходили тут підтримку) залишки панівних верств. Більшовикам це, звичайно, не могло сподобатися. Україна мимоволі ставала оплотом антибільшовицьких сил. Назрівав конфлікт. Ще одна тогочасна подія загострила відносини між Центральною Радою і російським Раднаркомом. У Петрограді ще влітку 1917 р. було утворено Донський військовий уряд під керівництвом генерала О. Каледіна на території області Війська Донського.

Для боротьби з О. Каледіним Раднарком направив війська. Напередодні вирішальних боїв Донський уряд почав стягувати з усіх фронтів козацькі частини. Центральна Рада погодилася пропускати їх на Дон через територію України, а О. Каледін - українські військові частини з Дону в Україну. Тоді М. Криленко, призначений більшовиками новий верховний головнокомандувач військ радянської Росії, 17 грудня 1917 р.

радіотелеграфом передав до Києва підписану В. Леніним і народним комісаром закордонних справ Л. Троцьким телеграму з ультиматумом Раднаркому Центральній Раді. У телеграмі було заявлено про визнання Раднаркомом УНР, а також про те, що остання, на думку Раднаркому, має право відокремитися від Росії або укласти договір з Російською Республікою про федеративні відносини. Раднарком не ставив знака рівності між Центральною Радою і проголошеною нею УНР. Центральна Рада звинувачувалася в тому, що відмовилася негайно скликати крайовий з'їзд українських Рад і не визнала радянської влади в Україні. Поряд з цим Раднарком висував до Центральної Ради чотири ультимативні вимоги: відмовитися від спроб дезорганізувати спільний фронт (ішлося про утворення Українського фронту); не пропускати військових частин з фронту на Дон або в інші райони з ворожими йому урядами; пропускати революційні (тобто більшовицькі) війська на Південний фронт; припинити роззброєння радянських полків і червоногвардійців в Україні. Телеграма закінчувалася прямою погрозою: у разі неприйняття цих вимог протягом 48 годин Раднарком вважатиме Центральну Раду у стані відкритої війни проти радянської влади в Росії й Україні.

Голова Генерального секретаріату В. Винниченко і генеральний секретар з міжнародних справ О. Шульгін відповіли Раднаркому одразу: усі його вимоги відхилялися. Було вирішено припинити транспортування хліба на північ і негайно організувати власну грошову систему. Незабаром до обігу надійшли 100-карбованцеві купюри українських грошей. Починаючи повномасштабну війну з Центральною Радою, Раднарком зосередив основні зусилля на Харківщині. Після закріплення в Харкові (23 грудня 1917 р. більшовики і ліві есери сформували там військово-революційний комітет, до якого перейшла влада), почалася робота зі скликання Всеукраїнського з'їзду Рад. І Всеукраїнський з'їзд Рад працював у Харкові 24-25 грудня 1917 р. Більшістю голосів (меншовики та есери відмовилися брати участь у голосуванні) він висловився за встановлення радянської влади і проголосив Україну республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Для Раднаркому ця заява мала важливе значення. Виходило, що радянська Росія не воювала проти УНР, а обстоювала в боротьбі з Центральною Радою право на існування радянського уряду, проголошеного представниками трудящих єдиної України.

На з'їзді було обрано Центральний виконавчий комітет (ЦВК) Рад України у складі 41 особи, із них 35 більшовиків. Головою ЦВК обрали лівого українського соціал-демократа Ю. Медведєва. Цей комітет затвердив перший радянський уряд України, до складу якого ввійшли С. Бакинський, Є. Бош, В. Затонський, Ю. Коцюбинський, Ф. Сергєєв (Артем), М. Скрипник та ін. Кілька місяців уряд не мав голови. На його засіданнях головував Є. Бош.

На початку 1918 р. на території УНР існували два уряди, які однаково наполегливо стверджували, що вони є справді українськими та робітничо-селянськими. Одразу після утворення в Харкові найвищих органів радянської влади почалася війна декретів. Одним з перших декретів уряду радянської влади був декрет про скасування заборони на вивезення хліба з України в Росію. Услід за цим було опубліковано постанову про

недійсність усіх постанов Генерального секретаріату. Поряд з військовою декретів тривала силова боротьба.

У цій ситуації керівництво Центральної Ради звільнилося від ілюзій щодо перетворення Росії на демократичну федеративну республіку. Формальне відокремлення від режиму більшовицької диктатури ставало першорядним завданням. До цього додавалася необхідність самостійних мирних переговорів з Німеччиною та її союзниками, що вже почалися у Брест-Литовську. 25 січня 1918 р. на відкритому засіданні в Києві М. Грушевський оголосив останній універсальний закон Центральної Ради - IV Універсал. У ньому говорилося: "Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу. З усіма сусідніми державами - Росією, Польщею, Австрією, Румунією, Туреччиною та іншими ми хочемо жити в згоді й приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя самостійної Української Республіки. Влада в ній належатиме лише народові України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі збори, будемо правити ми, українська Центральна Рада, представниця робочого народу - селян, робітників і солдатів, та наш виконавчий орган, який однині матиме назву Рада народних міністерств". Водночас з IV Універсалом був прийнятий Закон про національно-персональну автономію, в якому проголошувалося, що кожна з націй, які населяли Україну, має право на самостійну організацію свого національного життя незалежно від місця перебування.

Незабаром В. Винниченко під тиском міжпартійних незгод подав у відставку. Раду народних міністрів сформував В. Голубович.

Проте наприкінці січня 1918 р. радянські війська з різних боків почали наступ на Київ. Прагнучи полегшити наступ радянських військ на столицю, київські більшовики 29 січня почали збройне повстання. Осередком його став завод "Арсенал". Після п'ятиденних боїв "Арсенал" було взято штурмом. Понад 200 робітників загинули або були розстріляні. Не менших втрат зазнали гайдамаки та січовики, які штурмували завод.

Щоб затримати наступ радянських військ під командуванням М. Муравйова на ділянці залізниці Гребінки - Крути, С. Петлюра 29 січня 1918 р. надіслав студентський курінь, сформований з київської молоді, студентів вузів і гімназистів старших класів, - загалом 420 осіб. Вони стійко трималися. Героїчні захисники Крутів своє завдання виконали, затримавши на кілька днів радянські війська, які наступали на Київ. Однак один загін студентів і гімназистів під час бою потрапив у полон. 27 полонених вивели на задній двір станції і стратили.

Під Крутами було вбито 250 юнаків, 30 студентів і 10 старшин. Коли закінчилися набої, героїчні захисники Крут забрали вбитих та поранених і відступили. Пізніше в Києві вбитих було поховано. Військові підрозділи Центральної Ради 25 січня залишили Київ і направилися до Житомира, куди вже переїхали Центральна Рада і уряд. На початку лютого 1918 р. більшовицькі війська, очолювані колишнім підполковником царської армії М. Муравйовим (розстріляний згодом за антирадянський заколот), увійшли в Київ. Місто було залите кров'ю, у газетах публікувалися списки людей, страчених по лінії "червоного терору". Кількість жертв вимірювалася тисячами. Водночас війська радянської Росії успішно просувалися й на інших напрямках. Наприкінці січня червоноармійці встановили радянську владу в Донбасі, на півдні України: в Одесі, Криму, а потім у Миколаєві, Херсоні й Єлисаветграді. У Києві 11 лютого 1918 р. проголошено Українську робітничо-селянську республіку з Народним секретаріатом на чолі, до складу якого входили Є. Бош, Ю. Коцюбинський, В. Затонський, В. Ауссем. До

Киева переїхали з Харкова всі Секретаріати. Членів Центральної Ради було оголошено кримінальними злочинцями, а їхнє майно реквізовано. Цього разу панування більшовиків тривало три тижні.